

Лекція № 2 з курсу «Семінар: світова економіка»

Тема. Базові поняття міжнародної економіки

План лекції:

1. Поняття і значення міжнародного поділу праці (МПП)
2. Міжнародний поділ факторів виробництва. Головні види факторів виробництва
3. Світовий ринок. Еволюція розвитку світового ринку: внутрішній ринок, національний ринок, міжнародний ринок, світовий ринок.
4. Світове господарство: суть і передумови формування.

1. Поняття і значення міжнародного поділу праці (МПП)

Міжнародний поділ праці - це процес відособлення різних видів трудової діяльності на міжнародному рівні, які взаємодіють і взаємодоповнюють один одного, складаючи об'єктивну основу міжнародного обміну товарами, послугами та результатами інших видів діяльності.

Економічний обмін між країнами зумовлений: загальним поділом праці (між великими сферами економіки: промисловістю, сільським господарством, будівництвом та ін.); частковим поділом праці (між галузями та всередині галузей цих сфер); одиничним поділом праці (всередині підприємства).

Міжнародний поділ праці має внутрішню структуру і відповідні форми розвитку. Основними формами міжнародного поділу праці є міжнародна спеціалізація і міжнародне кооперування праці.

Під **міжнародною спеціалізацією виробництва** (спеціалізація - це концентрація виробництва на випуску певної однорідної продукції) розуміють таку форму поділу праці між країнами, при якій зростання концентрації однорідного виробництва і усупільнення праці в світі відбувається на основі прогресуючої диференціації національних виробництв, виділення їх в самостійні (відокремлені) технологічні процеси, в окремі галузі і підгалузі, виготовлення все більш однорідних продуктів праці понад внутрішні потреби, що спричиняє дедалі більш взаємне доповнення диференційованих національних комплексів.

Міжнародна спеціалізація виробництва розвивається в двох видах: **виробничому і територіальному**. У виробничому аспекті - це міжгалузева, внутрішньогалузева спеціалізація та спеціалізація окремих підприємств. У територіальному - спеціалізація окремих країн, груп країн і регіонів на виробництві певних продуктів для світового ринку.

Відомі дві історичні форми міжнародної спеціалізації - міжгалузева і внутрішньогалузева. **Міжгалузева спеціалізація** передбачає зосередження в окремих країнах певних галузей виробництва при відсутності цілого ряду інших галузей. **Внутрішньогалузева спеціалізація** пов'язана з галузями, що засновані не стільки на використанні природних ресурсів, скільки на результатах науково-технічної діяльності і охоплюють переважно розвинуті країни. Ці країни мають приблизно однакову галузеву структуру виробництва і можливість окремої країни посісти певне місце у міжнародній спеціалізації шляхом випуску найпомітнішої продукції, що залежить від рівня витрат на галузеві науково-дослідні роботи.

Основними формами прояву міжнародної спеціалізації виробництва є **предметна** (виробництво готових продуктів), **подетальна** (виробництво частин,

компонентів продуктів), **технологічна**, або **стадійна спеціалізація** (здійснення окремих операцій або окремих технологічних процесів), наприклад, зварювання, термічна обробка, виробництво заготовок тощо.

Зворотним аспектом міжнародної спеціалізації виробництва є **міжнародна кооперація праці** - заснований на міжнародному поділі праці процес усунування виробництва через формування стабільних виробничих зв'язків між самостійними підприємствами (фірмами) різних країн з метою досягнення найбільшого економічного ефекту.

Міжнародна кооперація праці є конкретною формою інтеграції суспільно поділеної праці у світовому господарстві, яка поєднує діяльність працівників різних країн в однакових чи різних, але об'єднаних між собою процесах виробництва. Засновується вона на міжнародній спеціалізації виробництва. Саме тому міжнародна кооперація і міжнародна спеціалізація виробництва є не лише формами міжнародного поділу праці, а і його сутнісними ознаками.

За своєю економічною природою міжнародна кооперація праці є продуктивною силою, оскільки сприяє досягненню високих результатів у сфері виробництва, наукових досліджень, збуту продукції за значно менших витрат живої та уречевленої праці порівняно з витратами, необхідними для досягнення таких самих результатів окремими виробниками. Вона поєднує два взаємопов'язані процеси: узгодження виробництва певної продукції та обмін продукцією між суб'єктами міжнародної кооперації праці.

Відповідно до документів Конференції ООН з торгівлі та розвитку (ЮНКТАД) формами міжнародної кооперації праці є спільне виробництво; підрядна кооперація; поставки у межах ліцензійних угод; доповнення виробничих потужностей партнера; розподіл виробничих програм (спеціалізація); організація спільних підприємств.

Кожна країна, виходячи з принципу порівняльних переваг, намагається вивозити ті товари, витрати на виробництво яких у неї нижчі, ніж інтернаціональні, а завозити ті, виробництво яких у себе в країні обходиться дорожче, ніж в інших державах. На цьому принципі формується торговельна політика будь-якої країни.

Показник участі країни у міжнародному поділі праці:

Експортна квота = Обсяг експорту / Обсяг ВВП x 100 %

Міжнародний поділ праці забезпечує державам певні переваги. Завдяки участі в ньому вони можуть підвищити ефективність національної економіки та добробут свого населення.

Під впливом нового етапу розгортання НТР у міжнародному поділі праці відбуваються наступні зміни: на перший план виходять спеціалізація і кооперування у виробництві наукомісткої продукції, застосування прогресивних технологій, виготовлення нових матеріалів; поява автоматизованих систем збору, обробки, зберігання, передачі та використання науково-технічних знань та інформації значно розширили місткість світового ринку інформаційних технологій та послуг; інтернаціоналізація функціонування і розвитку сфери послуг та світової інфраструктури значно впливають на поглиблення міжнародного поділу праці.

На протікання цих процесів впливає жорстка конкурентна боротьба між суб'єктами світового господарства.

Поняття і значення міжнародного поділу праці (МПП). Типи суспільного поділу праці. Чинники розвитку МПП. Форми МПП. Міжнародна спеціалізація виробництва: суть, напрямки розвитку, основні показники. Міжнародна виробнича кооперація: поняття та основні форми.

2. Міжнародний поділ факторів виробництва. Головні види факторів виробництва

Важливою передумовою розвитку МПП є міжнародний поділ інших факторів виробництва. Будь-яка країна виробляє той чи інший товар, якщо вона має такі фактори виробництва, які дають їй змогу виробляти цей товар з більшою ефективністю, ніж інші.

Фактори виробництва (ФВ) (factors of production) – ресурси, які необхідно затратити для виробництва товару. Такими факторами виробництва вважаються праця і технологія (людські ресурси), земля і капітал (майнові ресурси). В економічній теорії наводяться різні визначення окремих факторів виробництва. Проте в міжнародній економіці загальноприйнятими є такі визначення окремих факторів виробництва:

- праця (labor) – фізична і розумова діяльність людини, спрямована на досягнення корисного результату;
- технологія (technology) – наукові методи досягнення практичних цілей, включаючи підприємницькі здібності;
- земля (land) – все, що природа надає в розпорядження людини для її виробничої діяльності (земля, корисні копалини, вода, повітря, ліси та ін.);
- капітал (capital) – нагромаджений запас засобів у виробничій, грошовій і товарній формах, необхідний для створення матеріальних благ.

Кожний з факторів виробництва має ціну. Ціною праці є заробітна плата, технології – ліцензійний чи патентний платіж, землі – земельна рента, капіталу – банківський відсоток. Ціна фактора виробництва відображає баланс попиту і пропозиції на нього як в межах окремої держави, так й у взаємовідносинах держав одна з одною. Оскільки держави світу в різній мірі наділені окремими факторами виробництва, то ціни на них будуть різними.

Міжнародний поділ факторів виробництва (МПФВ) (international division of factors) – історично зумовлене зосередження окремих факторів виробництва у різних країнах, яке є передумовою виробництва ними певних товарів з більш високою ефективністю, ніж в інших країнах.

Міжнародний поділ такого фактора, як земля, означає, що країни в різній мірі наділені фізичними ресурсами, які їм надала природа: територією, водою, лісами, природними ресурсами і корисними копалинами. Сюди ж відноситься географічне положення країн, їх природно-кліматичні умови. Зокрема, те, що В'єтнам виробляє рис, ПАР – діаманти, не в останню чергу зумовлено тим, що у В'єтнамі природно-кліматичні умови сприяють вирощуванню рису, а надра ПАР багаті алмазними жилами, з яких можна видобувати алмази і, обробляючи їх, отримувати діаманти.

Міжнародний поділ капіталу виражається не тільки в різному забезпеченні країн нагромадженими запасами матеріальних засобів, необхідних для виробництва товарів, але й у відмінностях історичних традицій і досвіду виробництва, рівнів розвитку товарного виробництва і ринкових механізмів, а також просто грошових та інших фінансових ресурсів. Наявність достатніх нагромаджень (капіталу в грошовій формі) є важливою передумовою для інвестицій і розширення виробництва. Франція виробляє супутники і літаки, оскільки володіє історично нагромадженим виробничим капіталом і відповідними фінансовими можливостями, на відміну від Малі, де наявний

нагромаджений капітал та історичні традиції обумовлюють її спеціалізацію на продукції традиційних промислів.

Міжнародний поділ технології є результатом відмінностей у рівні розвитку науково-технічного прогресу (НТП), досягнутого в окремих країнах, і в значній мірі виступає наслідком відмінностей у забезпеченні такими факторами виробництва, як праця і капітал. Він включає також різну забезпеченість країн ресурсами знань, тобто сумою науково-технічної інформації, зосередженої в наукових установах, літературі, банках даних та ін. Американська комп'ютерна технологія забезпечує США провідне місце у світі в області торгівлі комп'ютерами, а нідерландська технологія вирощування живих квітів – першість Нідерландів у торгівлі ними на світовому ринку.

Безумовно, наведена вище концепція поділу праці та інших факторів виробництва носить досить схематичний й умовний характер. Наприклад, неможливо пояснити важке становище багатьох країн, що розвиваються, поганою забезпеченістю їх природними або трудовими ресурсами, а торгівлю між США і Німеччиною – тільки відмінностями в їх забезпеченні технологією.

3. Світовий ринок. Еволюція розвитку світового ринку: внутрішній ринок, національний ринок, міжнародний ринок, світовий ринок.

Міжнародний поділ праці та міжнародне кооперування стали основою для виникнення світового ринку.

Світовий ринок – (world market) – сфера стійких товарно-грошових відносин між країнами, основою яких є міжнародний поділ праці і інші фактори виробництва.

Світовий ринок характеризується наступними основними рисами:

- він є категорією товарного виробництва, який виходить в пошуках збуту своєї продукції за національні рамки;
- він проявляється в міждержавному переміщенні товарів, які знаходяться під впливом не тільки внутрішнього, але й зовнішнього попиту і пропозиції;
- він оптимізує використання факторів виробництва, підказуючи виробнику в яких галузях і регіонах вони можуть бути використані найбільш ефективно;
- він виконує функцію (санубальна), яка дозволяє забраковувати з міжнародного обміну товари і часто їх виробників, які не в змозі забезпечити міжнародний стандарт якості при конкурентних цінах;
- на ньому існує особлива система цін – світові ціни.

Товар, який знаходиться на світовому ринку в фазі обміну, виконує інформаційну функцію, повідомляючи усередині параметри сукупного попиту і сукупної пропозиції, через які кожний із учасників може оцінити і адаптувати параметри свого виробництва.

Виступаючи сферою міждержавного обміну товарами, світовий ринок має зворотній вплив на виробництво, показуючи йому, що, скільки і для кого треба виробляти.

Еволюцію форм ринку можна показати так.

Внутрішній ринок – форма господарського спілкування, при якій все призначено для продажу, збувається самим виробником в середині ринку.

Національний ринок – внутрішній ринок, частина якого орієнтується на іноземних покупців.

Міжнародний ринок – частина національних ринків, яка безпосередньо зв'язана з зарубіжними ринками.

Світовий ринок – сфера стійких товарно-грошових відносин між країнами, основою яких є міжнародний поділ праці і інші фактори виробництва.

Основною внутрішньою ознакою існування світового ринку є рух товарів і послуг між країнами.

На внутрішньому ринку – виробник товару одночасно був і його продавцем, а покупець – одночасно і кінцевим споживачем товару, одразу забирав та оплачував товар.

Формуванню національних ринків сприяла спеціалізація внутрішніх ринків (ринки праці, капіталу, гуртові тощо), частина з яких з самого початку була орієнтована на іноземних покупців

4. Світове господарство: суть і передумови формування

Світове господарство - це сукупність національних господарств та економічних зв'язків між ними. Виникнення світового господарства не випадковий процес, об'єктивна закономірність розвитку суспільства, яка зумовлена формуванням суспільного виробництва матеріальних передумов цього процесу.

Що це за передумови?

1 Міжнародний поділ праці який визначає необхідність спеціалізації виробництва країн відповідно до їх природно-кліматичних, історичних та економічних умов, що забезпечує підвищення ефективності виробництва, економію затрат суспільної праці, раціональне розміщення продуктивних сил. Спочатку визначальними факторами були природні фактори, а з другої половини 19ст., в умовах розгортання НТР, фактором формування міжнародного поділу праці стає також рівень розвитку продуктивних сил у різних країнах, стан науки й техніки.

2 Спеціалізація на певному етапі породжує процес інтернаціоналізації виробництва й всього господарського життя. Інтернаціоналізація виробництва стає економічною формою розвитку міжнародного поділу праці та міжнародного усуспільнення виробництва. Однією із форм інтернаціонального виробництва виступили транснаціональні корпорації (ТНК).

3 Інтернаціоналізація в свою чергу передбачає розвиток економічної інтеграції, яка зумовлює тенденцію до економічної єдності світу на основі зближення й взаємопереплетіння національних економік, проведення узгодженої державної економічної політики. Нині найбільш поширеними видами економічної інтеграції є зони вільної торгівлі, митний союз, загальний ринок, економічний союз.

Суть міжнародної економічної інтеграції можна визначити через такі її характеристики:

- міждержавне регулювання економічних процесів;
- поступове формування міжнаціонального господарського комплексу із загальною структурою відтворення;
- усунення адміністративних і економічних бар'єрів, що перешкоджає вільному руху товарів, робочої сили і фінансових ресурсів в межах регіону;

4 Зближення внутрішніх економічних умов держав, що беруть участь в інтеграційних об'єднаннях.

Основними факторами, які об'єктивізують процес утворення світового господарства є:

- розгортання наукового-технічної революції, що вимагає об'єднання зусиль для використання сучасних досягнень науки і техніки;

- прагнення народів до мирного співіснування в умовах загрози ядерної війни;
- необхідність об'єднувати зусилля при вирішенні глобальних проблем.

Формування світового господарства процес тривалий і безперервний. З певною мірою умовності можна виділити чотири етапи становлення світового господарства.

Перший етап. На цьому етапі створюються передумови для формування світового господарства у вигляді світового ринку. Його називають підготовчим.

Він найтриваліший (5-4 тисячоліття до н.е. - середина 19 ст.), пов'язаний з етапами суспільного поділу праці.

Перший суспільний поділ праці породив передумови для виникнення місцевого ринку, другий - зумовив появу грошової форми вартості та вихід торговельного капіталу на рівень регіонального ринку. Третій суспільний поділ сприяв залученню різноманітних господарських одиниць до товарообміну, розвитку товарного виробництва і зумовив переростання регіональних ринків у регіонально-світові. Подальший розвиток суспільного поділу праці привів до виникнення нових галузей економіки, поглиблення спеціалізації всередині окремих галузей. Великі географічні відкриття дали поштовх до розвитку товарно-грошових відносин і формуванню світового ринку. В міру розвитку масового виробництва світовий ринок став переростати у світове господарство.

Другий етап (середина 19 – початок 20 століття). На цьому етапі світове господарство сформувалося як світове капіталістичне господарство, тобто воно об'єднало лише країни капіталістичної системи. Це світове господарство складалося практично з двох систем: а) ринкового господарства індустріально-розвинутих країн і б) малорозвинутого ринкового і доринкового господарства колоніальних та залежних країн. Між ними складалася система нерівноправного міжнародного поділу праці. Індустріально розвинуті країни (Англія, США, Франція та ін) утримували монополію на кваліфіковану робочу силу, сучасні засоби виробництва, технології тощо. Колоніальні і залежні країни стали постачальниками сировини і дешевої робочої сили.

Третій етап (з 20-х до 90-х років 20ст.). Цей етап починається з відокремлення від капіталістичної системи світового господарства Радянського Союзу, а після другої світової війни - ряду країн Східної Європи, Азії, Америки. Найважливішою характерною рисою цього етапу є те, що капіталістична система господарювання перестала бути всесвітньою. Поруч з нею виникла нова, соціалістична система світового господарства.

Кінець 80-х - початок 90-х років відбувається розпад світової соціалістичної системи господарювання і починається 4-й, сучасний етап формування світової системи знову на базі капіталістичної.

Структура сучасного світового господарства може бути представлена як сукупність трьох типів країн: 1) розвинуті капіталістичні країни; 2) країни капіталістичної орієнтації з малоефективною економікою; 3) країни соціалістичної орієнтації.

Основними формами економічних відносин, через які проявляється функціонування світової системи господарства є: міжнародна торгівля, міжнародний рух капіталів, міжнародна міграція робочої сили, міжнародний обмін технологіями, міжнародні валютні відносини, міжнародні кредитні відносини.